

Agnieszka Leszczyńska¹, Arkadiusz P. Szajna²

**PSYCHOFIZJOLOGICZNE BADANIA POLIGRAFICZNE
(WARIOGRAFICZNE) W LECZENIU I NADZORZE
OSÓB POPEŁNIAJĄCYCH PRZESTĘPSTWA
SEKSUALNE W WIELKIEJ BRYTANII**

Badania poligraficzne wobec sprawców przestępstw seksualnych w Wielkiej Brytanii wykonuje się na mocy stawy o postępowaniu ze sprawcami przestępstw (Offender Management Act) z 2007 r. Osoby z wyrokami pozbawienia wolności (co najmniej 12 miesięcy) za określone w odrębnych przepisach przestępstwa seksualne uczestniczą w sesjach poligraficznych (o włączeniu tego warunku decyduje Sekretarz Stanu). Dzięki temu, monitoruje się zgodność zachowań z warunkami zwolnienia i poprawia sposób postępowania ze sprawcami w okresie zwolnienia warunkowego.

Urzędnik zajmujący się probacją (kurator) określa częstotliwość uczestnictwa w badaniach poligraficznych. Według ustawy, badanie poligraficzne polega na przeprowadzeniu jednego lub więcej badań osoby zwolnionej warunkowo oraz wywiadów w ramach przygotowania do badania lub w związku z takim badaniem. Jest to procedura, w ramach której badający zadaje pytania osobie zwolnionej, pytania i odpowiedzi są rejestrowane, a reakcje fizjologiczne w trakcie pytań są mierzone i zapisywane za pomocą środków technicznych zatwierdzonych przez Sekretarza Stanu. Określa on również zasady odnoszące się do przeprowadzania badań poligraficznych: kwalifikacje i doświadczenia eksperta, przechowywania zapisów z badań, sporządzania sprawozdań z wynikami badań. Należy również podkreślić, że oświadczenia badanego oraz jego reakcje zarejestrowane w czasie badań nie mogą narazić go na odpowiedzialność karną za przestępstwo³.

Raport Ministerstwa Sprawiedliwości Wielkiej Brytanii dotyczący pilotażowego programu badań poligraficznych został opublikowany w 2013 r. Przed-

¹ Mgr Agnieszka Leszczyńska, certyfikowany poligrafer, Wiceprezes Polskiego Towarzystwa Badań Poligraficznych, członek American Polygraph Association, email: a.leszczynska@poligrafer.pl

² Mgr Arkadiusz P. Szajna, doktorant na WSPiA Rzeszowskiej Szkole Wyższej, certyfikowany poligrafer, członek Zarządu oraz Komitetu Prawnego Polskiego Towarzystwa Badań Poligraficznych, email: arekszajna@gmail.com

³ Gołaszewski, M. (2016). *Użyteczność badań poligraficznych w ograniczaniu recydywy wśród sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej*. Prokuratura i Prawo, 12, s. 14–16.

stawia on wnioski z badań, które zostały zlecone w celu określenia wpływu obowiązkowych badań na poligrafie, wobec sprawców przestępstw seksualnych będących na zwolnieniu warunkowym i pod nadzorem kuratora. Ocenę pilotażu zlecono Uniwersytetowi Kent. Opisane w raporcie badania odnoszą się do 332 skazanych przebadanych na poligrafie. Podjęto również ocenie 303 skazanych, których nadzór nie obejmował badań poligraficznych (grupa kontrolna).

Badanie miało na celu:

- 1) analizę wdrożenia poligrafu w nadzorze sprawców przestępstw seksualnych,
- 2) ocenę wpływu poligrafu na:
 - a) czynione przez sprawców przestępstw klinicznie istotne ujawnienia (CSD – *clinically significant disclosures*), zdefiniowane jako nowe informacje ujawniane przez sprawcę, prowadzące do zmiany w sposobie zarządzania, nadzorowania i oceny ryzyka lub zmiany leczenia,
 - b) praktykę osób zarządzających nadzorem,
 - c) percepcję i zachowania wśród sprawców przestępstw i osób ich nadzorujących,
- 3) ustalenie, czy poligraf jest opłacalnym sposobem na poprawę zarządzania sprawcami przestępstw na tle seksualnym w społeczeństwie⁴.

Badanie poprzedzające pilotaż z poligrafem. Klinicznie istotne ujawnienia

Wzrost klinicznie istotnych ujawnień jest kluczowym miernikiem wyniku dla oceny obowiązkowego badania na poligrafie w badaniu pilotażowym. Całe to przedsięwzięcie poprzedzało badanie, którego celem było dogłębne zrozumienie natury ujawnień i procesów, przez które ujawnienia są czynione⁵. Przed wszystkim określenie jakiego rodzaju informacje są ujawniane przez sprawców przestępstw Wymiarowi Sprawiedliwości, przed wprowadzeniem obowiązkowych testów na poligrafie oraz określenie, komu dokładnie powyższe informacje są ujawniane i jakie działania zostają podjęte na skutek ich ujawnienia. Kolejnym celem było ustalenie częstotliwości z jaką sprawcy przestępstw seksualnych czynią ujawnienia pod normalnym systemem nadzoru. Wyniki zostały oparte o pogłębione wywiady z 56 pracownikami Wymiaru Sprawiedliwości Wielkiej Brytanii, w tym kuratorami sądowymi, funkcjonariuszami Policji i pracownikami służby zdrowia.

Badania wykazały, że ujawnienia sprawców przestępstw działały jako wyzwalacz do różnych działań, które doprowadziły do zmian w planie zarządzania

⁴ Gannon, T., Wood, J., Pina, A., Tyler, N., Barnoux, M., Vasquez, E. (2014). *An Evaluation of Mandatory Polygraph Testing for Sexual Offenders in the United Kingdom*. *Sexual Abuse: A Journal Of Research And Treatment*, 26, p. 178–203.

⁵ Wood, J., Kemshall, H., Westwood, S., Narey, A., Logue, C. (2010). *Investigating Disclosures Made by Sexual Offenders: Preliminary study for the evaluation of mandatory polygraph testing*. *Ministry of Justice*, 6, p. 215–227.

ryzykiem danego sprawcy. Skazani dokonywali ujawnień zarówno w sposób celowy, jak i niezamierzony. Typologia ujawnień została opracowana przez gruntowne analizy oparte na danych jakościowych, a potwierdzonych w dalszych rozmowach z praktykami. Ujawnienia informacji na temat ogólnych zachowań ryzykownych i sytuacji były zgłaszane bardziej powszechnie niż ujawnienia dotyczące zachowań seksualnych lub fantazji seksualnych. Na podstawie zebranych danych zidentyfikowano cztery szerokie tematy:

- 1) ryzykowne zachowania i sytuacje: nieprzestrzeganie warunków zwolnienia warunkowego, zachowanie związane z przestępstwem, ryzykowne zachowanie lub sytuacje, w tym dostęp do ofiar i nowe relacje, reintegracja. Wielu praktyków biorących udział w wywiadzie wskazało, że to był najczęstszy rodzaj ujawnienia,
- 2) informacje historyczne pozwoliły zrozumieć praktykom poprzedzające „wyzwalacze” i motywacje popełnionych przestępstw, w celu lepszej konceptualizacji obecnego i przyszłego ryzyka. Niektóre przykłady zawierały retrospektywną analizę nadużywania substancji psychoaktywnych, dotychczasowych strategii przygotowań, relacji lub eskalacji kontaktów seksualnych, które poprzedziły przestępstwa;
- 3) myśli, uczucia i fantazje dotyczyły ujawniania informacji na temat seksualnych preferencji, zainteresowań i fantazji, jak również bardziej ogólne myśli, uczuć i nastrojów. Zależność między myślami, uczuciami, fantazjami i zachowaniami seksualnymi były ważnym wątkiem rozmów;
- 4) zachowania seksualne dotyczyły bieżących lub historycznych aktów seksualnych (w tym legalnej aktywności seksualnej). Ujawnienia dokonywane przez sprawców przestępstw o ich obecnych zachowaniach seksualnych były zgłaszane przez rozmówców stosunkowo rzadko w stosunku do innych kategorii.

Z wywiadów wynika, że sprawcy przestępstw nie zawsze uświadamiają sobie znaczenie informacji, które ujawniają. Często robią to w sposób „niezamierzony”, co kontrastuje z ujawnieniami „celowymi”. Celowe ujawnienia to te dokonane przez sprawców, gdzie świadomie przekazują informacje, które nie są wcześniej znane. Chodzi o świadome decyzje ujawnienia informacji na temat ryzykownych zachowań, myśli, uczuć i fantazji. Mogą być one wywołane przez pytania, które kierowane są do sprawcy, lub mogą być zgłaszane w ogólnym przebiegu nadzoru przy nakłanianiu sprawcy do ujawnień.

Natomiast „niezamierzone” ujawnienia zostały określone przez praktyków jako te, co do których sprawca nie był w pełni świadomy, że ujawnił informacje istotne dla oceny ryzyka lub zarządzania jego zachowaniem. Są raczej scharakteryzowane jako „wpadka”, w której sprawca ujawnia informacje na temat działań, zachowań lub kontaktów, o których nie chciałby, aby wiedział Wymiar Sprawiedliwości. Niezamierzone ujawnienia to również te, gdy sprawca nie zdawał sobie sprawy ze znaczenia pewnych ujawnień. Przykładem może być zacho-

wanie człowieka, na którego nałożono warunek tzw. godziny policyjnej, która uniemożliwiała mu wychodzenie z domu przed 9 rano, ale podczas rozmowy wspomina o długości kolejki w miejscowym sklepie o 8 rano.

Praktycy (osoby zajmujące się sprawcami przestępstw) w badaniu, które poprzedzało badanie pilotażowe z poligrafem, podkreślili, że bardzo duże znaczenie w samodzielnym ujawnianiu była własna motywacja sprawcy do zmiany i akceptacja swojej tożsamości. Ci, którzy wykazywali wysoki poziom zaprzeczania, mieli tendencje do mniejszej otwartości, nawet na temat ich codziennego działania. Byli również mniej skłonni do ujawniania informacji, jeżeli osoby z nimi pracujące przejawiały negatywną reakcję emocjonalną (np.: szok) na ujawniane informacje. Akceptująca postawa była zatem postrzegana jako ważna, ale przyznano, że często sprzeczna z obowiązkiem określonych działań (karzących) na skutek ujawnianych informacji, które wskazują na eskalację ryzyka. Ujawnianie informacji było również postrzegane jako zależne od zadawania właściwych pytań przez praktyków, będących lub nie przygotowanych do radzenia sobie z trudnym tematem. Zasugerowano, że zażenowanie, brak doświadczenia lub nacisk na inne obszary zarządzania ryzykiem (takich jak zgodność z warunkami warunkowego zwolnienia) mogą hamować w zadawaniu skutecznych pytań dotyczących zachowań seksualnych lub fantazji.

Udostępnianie i wymiana zgłaszanych informacji z innymi instytucjami zajmującymi się sprawcami przestępstw seksualnych były wymieniane jako ważny element procesu reagowania na ujawnienia. Sprawdzano bazy danych, wymieniano informacje, zwiększono częstotliwość domowych wizyt, kontaktowano się z pracodawcami i przedstawicielami placówek edukacyjnych.

Wszystkie wywiady z osobami zajmującymi się sprawcami przestępstw seksualnych sygnalizowały, że ujawnienia wpływają na interwencje, które są stosowane w pracy z nimi. Działania podejmowane przez praktyków w odpowiedzi na ujawnienia zależały od rodzaju informacji, od oceny ważności w kontekście profilu ryzyka sprawcy i od tego, jak to może być wykorzystane do poprawy nadzoru i strategii zarządzania ryzykiem.

Implikacje jakie zrodziły się w toku tego badania wskazywały na konieczność mierzenia ujawnień, podczas testów na poligrafie, w kategoriach ich wpływu na zarządzanie sprawcą. W konsekwencji, osoby zajmujące się sprawcami przestępstw na tle seksualnym powinny dokumentować wszystkie podejmowane przez nie działania w odpowiedzi na ujawnienia, nie tylko dokonywać zmiany w poziomie ryzyka. Autorzy tych badań podkreślili, że szczególnie przydatny do zbadania może być wpływ badań z użyciem poligrafu na wydobywanie ujawnień od sprawców przestępstw, którzy wykazują wysoki poziom zaprzeczania⁶.

⁶ Wood, J., Kemshall, H., Westwood, S., Narey, A., Logue, C. (2010). *Investigating Disclosures Made by Sexual Offenders: Preliminary study for the evaluation of mandatory polygraph testing*. Ministry of Justice, 6, p. 227.

Wnioski z raportu Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące wpływu obowiązkowych badań na poligrafie wobec przestępców seksualnych będących na zwolnieniu warunkowym

Wyniki sugerują, że poligraf zwiększa szanse ujawnienia istotnych informacji dla zarządzania, nadzoru, leczenia czy oceny ryzyka sprawcy przestępstw na tle seksualnym będącego w społeczeństwie na zwolnieniu warunkowym. Kluczowe ujawnienia (CSD – *clinically significant disclosures*) były konsekwentnie wyższe w grupie z poligrafem niż w grupie kontrolnej.

Szczegółowe dane mówią o tym, że grupa sprawców przestępstw, w której nadzór włączono poligraf, miała większe prawdopodobieństwo czynienia ujawnień (CSD) w porównaniu ze sprawcami z grupy kontrolnej. Sprawcy przestępstw z poligrafem czynili więcej ujawnień (średnia = 2,60 względem 1,25 ujawnień). Więcej niż połowa z tych ujawnień miała miejsce w ramach samej sesji na poligrafie.

Ponad dwie trzecie tych ujawnień dotyczyła „ryzykownych zachowań i sytuacji” związanych ze zwiększonym dostępem do dzieci; zmiany w statusie związku, w którym się znajdowali; łamanie warunków zwolnienia i kontaktu z innymi znanymi sprawcami przestępstw seksualnych.

Najważniejsze, że różnica w ujawnieniach między dwoma grupami pozostawała stała, nawet gdy w analizie został uwzględniony czas nadzoru.

Analiza wszystkich sprawców w grupie z poligrafem wskazuje, że istniało większe prawdopodobieństwo zaliczenia pierwszego badania na poligrafie ze wskazaniem „nie wprowadzono w błąd” – NDI *no deception indicate*, wynik (50,6%). Jednak prawie jedna trzecia otrzymała wynik „wprowadzono w błąd” – DI *deception indicate*, (28,6%), co sugeruje, że nie ujawnili istotnych informacji dotyczących ich zarządzania, nadzoru, leczenia lub oceny ryzyka. Odsetek sprawców otrzymujących wynik DI zmniejsza się, gdy zdobywają większe doświadczenie w badaniu na poligrafie. To sugeruje, że skazani zaczęli angażować się bardziej w nadzór (poprzez omawianie informacji istotnych dla ich zarządzania) i/lub decydując się na przestrzeganie warunków zwolnienia po doświadczeniach na poligrafie. Jakościowe wywiady ze sprawcami biorącymi udział w pilotażu uzasadniają te wnioski. Większość sprawców przestępstw z grupy z poligrafem stwierdziła w wywiadzie, że badanie na poligrafie przyczyniło się do myślenia o swoich warunków zwolnienia, a prawie połowa stwierdziła, że poligraf czyni ich bardziej skłonny do przestrzegania warunków zwolnienia. Ci, którzy przystąpili po raz pierwszy do badań na poligrafie, czynili więcej ujawnień CSD, jeśli ich wynik testu wskazywał „na wprowadzenie w błąd (DI)”. Różnica ta rozproszyła się w kolejnych testach, gdy otrzymali oni mniej wyników w skazujących na DI. Sprawcy uczestniczący w pilotażu zostali zbadani narzędziem RM2000⁷ (Risk Matrix 2000). Jest to test oceniający ryzyko,

⁷ Thornton, D. (2007). *Scoring guide for risk matrix*. University of Birmingham, 2000.9/svc, February, p. 5–10.

stosowany w Wielkiej Brytanii przez Policję i nadzór wobec dorosłych sprawców przestępstw seksualnych. Narzędzie ocenia statystycznie czynniki ryzyka.

Mimo, że liczba ujawnień podwyższa ryzyko, tak było w przypadku obu grup z poligrafem i kontrolnej, sprawcy z poligrafem z nisko-, średnio-, wysoko- i bardzo wysokim ryzykiem czynili statystycznie istotnie więcej ujawnień niż przestępcy z tej samej kategorii ryzyka w grupie kontrolnej.

Tendencja do średniego i wysokiego/bardzo wysokiego ryzyka popełnienia przestępstwa u sprawców jest bardziej prawdopodobna wówczas, gdy otrzymają wynik „wprowadzenie w błąd” (DI) w pierwszym badaniu, w porównaniu do przestępców z niskim ryzykiem. Jednak odsetek sprawców przestępstw średniego i wysokiego/bardzo wysokiego ryzyka otrzymujących wynik „wprowadzenie w błąd” (DI) zmniejsza się w badaniu drugim, gdy zdobyli oni już doświadczenie w badaniu na poligrafie. Liczba testów przeprowadzonych po raz trzeci była zbyt mała, aby wyciągnąć jakiegokolwiek wnioski.

Sprawcy z poligrafem skazani za przestępstwa określone w zestawieniu: z udziałem dzieci, z udziałem dorosłych, pornografia czy dziecięca pornografia, czynili statystycznie istotnie więcej ujawnień niż sprawcy z tej samej kategorii przestępstw w grupie kontrolnej. Wpływ badań pilotażowych z poligrafem na liczbę ujawnień nie zależy od wskaźnika ryzyka i typu przestępstwa lub od doświadczeń w leczeniu. Sprawcy z poligrafem, którzy mieli leczenie lub nie, czynili statystycznie istotnie więcej ujawnień CSD niż przestępcy z tej samej kategorii doświadczeń leczenia w grupie kontrolnej.

Mimo, że istnieje tendencja do średniej liczby ujawnień czynionych w badaniu na poligrafie, spada ona ze względu na doświadczenie sprawców przestępstw (0,98 CSD w badaniu 1, 0,77 CSD w badaniu 2, 0,47 w badaniu 3), różnica ta nie osiągnęła istotności statystycznej. Mimo, że sprawcy ujawniali więcej informacji, nie przechodzili badania na poligrafie otrzymując wynik „wprowadzenie w błąd” (DI) w porównaniu z wynikami „nie wprowadzono w błąd” (NDI) lub wynikami niejednoznacznymi (INC), gdzie statystycznie czyniono mniej ujawnień. Różnica ta przestała być widoczna w kolejnych badaniach, gdy sprawcy otrzymali mniej wyników badań z rezultatem DI⁸.

Z przedmiotowego raportu wynika m.in., że dzięki zastosowaniu poligrafu, dowiadujemy się nowych istotnych faktów na temat zachowań ryzykownych. Badania pilotażowe potwierdziły, że są to liczby statystycznie znaczące, a kuratorzy uznali tę metodę za bardzo pomocną. W miarę kolejnych badań tych samych osób, spadała liczba wyników wskazujących na wprowadzanie w błąd. To oznacza, że zwolnieni warunkowo lepiej podporządkowywali się narzuconym (przez sąd, kuratora, terapeutę) regułom postępowania.

⁸ Gannon, T., Wood, J., Pina, A., Tyler, N., Barnoux, M., Vasquez, E. (2014). *An Evaluation of Mandatory Polygraph Testing for Sexual Offenders in the United Kingdom*. *Sexual Abuse: A Journal Of Research And Treatment*, 26, p. 203.

W przypadku uzyskiwania przyznań się do nowych istotnych faktów (CSD), określanych jako „klinicznie istotne wyjawienia”, statystycznie znacząca liczba osób zarządzających programem badań poligraficznych sprawców przestępstw podejmowała przynajmniej jedno działanie, polegające m.in. na: zwiększonym nadzorze, przekazaniu informacji innym organom, zmianie priorytetów nadzoru i terapii czy wydaniu ostrzeżenia. Niespełna jedna trzecia z grupy osób ponownie osadzonych w zakładzie karnym (tj. którym cofnięto zgodę na warunkowe zwolnienie), trafiła tam w związku z badaniem poligraficznym⁹.

Kilka uwag o badaniach poligraficznych w Polsce

System prawny w Polsce umożliwia przeprowadzanie badań poligraficznych nie tylko w procesie karnym, ale również w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych. Dodatkowo zezwala na badania przedzatrudnieniowe i kontrolne względem funkcjonariuszy określonych służb policyjnych, specjalnych oraz wobec prokuratorów w postępowaniu dyscyplinarnym. Również w polskim prawie pracy nie ma żadnego zakazu stosowania badań poligraficznych w stosunku do pracowników lub kandydatów do pracy w sektorze prywatnym, jednakże muszą odbywać się w granicach praw i gwarancji pracowniczych uregulowanych w odpowiednich ustawach¹⁰.

Badania poligraficzne zyskują coraz lepszą opinię w środowisku prawniczym, co jest wypadkową¹¹:

- 1) poprawy jakości wyszkolenia ekspertów i zorganizowania w ramach organizacji profesjonalnych (m.in. PTBP),
- 2) postępu naukowotechnologicznego w dziedzinie badań psychofizjologicznych,
- 3) większej świadomości sędziów, prokuratorów i adwokatów w kwestii istoty badania poligraficznego.

Warto zapoznać się m.in. ze stanowiskiem Sądu Okręgowego w Białymstoku, wyrażonym w uzasadnieniu wyroku z dnia 5 stycznia 2016 r.: „środowisko odpowiednio przeszkolonych poligraferów w Polsce to kilkadziesiąt osób. Pochodzą oni głównie z ośrodków naukowych (przede wszystkim W. i K.) lub też

⁹ Gołaszewski, M. (2016). *Użyteczność badań poligraficznych w ograniczaniu recydywy wśród sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej*. Prokuratura i Prawo, 12, s. 14.

¹⁰ Szerzej na ten temat: Cempura, A., Kasolik, A., Widacki J. (2014). *Obecny stan prawny oraz praktyka wykorzystania poligrafu w Polsce*. W: J. Widacki (red.), *Badania poligraficzne w Polsce* (s. 89–96). Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.

¹¹ Szajna, A.P., Oziębłowski, M. (2017). *Stanowisko Polskiego Towarzystwa Badań Poligraficznych w sprawie nieprawdziwych tez w publikacjach medialnych dotyczących wykorzystywania badań poligraficznych (wariograficznych) w procedurach kadrowych w instytucjach państwowych*. Pobrane z: http://www.ptbp.org.pl/Stanowisko_PTBP_w_sprawie_publicacji_o_badaniach_kadrowych_-_2017.pdf, Dnia (2018, 03, 04).

zatrudnieni są przez wszystkie służby specjalne (...), Policję, Straż Graniczną i Żandarmerię Wojskową. Realizacja zadań ww. służb wymaga minimalizacji ryzyka i dopuszczalnego marginesu błędu, eliminowania możliwości pomyłki. Skoro tego rodzaju «instytucje» korzystają praktycznie w codziennej pracy (weryfikacja źródeł informacji, własnych funkcjonariuszy, kandydatów do służby itp.) z badań poligraficznych, to także ta okoliczność prowadzi do wniosku, że stosowane w ich toku metody są sprawdzone i uznane za rzetelne, wartościowe, a tym samym przydatne do wykorzystania w praktyce. Potwierdza tym samym stanowisko akcentowane w literaturze, że badania poligraficzne to najlepiej zbadana, przeanalizowana i sprawdzona metoda identyfikacji kryminalistycznej, w odróżnieniu od wielu innych akceptowanych metod identyfikacji¹².

Ponadto, ze wstępnych wyników badań ankietowych prowadzonych aktualnie przez Polskie Towarzystwo Badań Poligraficznych wynika, że opinia o trafności badań poligraficznych jest zdecydowanie wyższa u tych sędziów, którzy zetknęli się z tym dowodem (wskazują na trafność 90%, a nawet 100%), a przekonanie o niewysokiej trafności badań poligraficznych koreluje z kolei z niskim poziomem wiedzy o ich istocie¹³.

Istnieją jeszcze osoby, które w związku z posiadaniem niedostatecznych kwalifikacji kompromitują środowisko poligraferów – zarówno w procesie karnym, jak i na rynku prywatnym – ale podlegają systematycznemu demaskowaniu. Tworzy się ponadto procedury, które mają umożliwić zleceniodawcom bezpieczny wybór kompetentnego eksperta (np. wydawanie rekomendacji przez PTBP)¹⁴.

Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego z 2003 r.¹⁵ wprowadziła art. 192a § 2 i 199a, na podstawie których, w polskim procesie karnym stosowanie badań poligraficznych stało się dopuszczalne na dowolnym etapie postępowania i wobec osób o różnym statusie procesowym (oskarżony, podejrzany, świadek). Dodajmy również, że ewentualne wątpliwości interpretacyjne dotyczące badań poligraficznych w sprawach karnych rozwiązało postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2015 r.¹⁶.

Mając powyższe na uwadze należy stwierdzić, że badania poligraficzne (wariograficzne) w polskich sądach nie mają wcale gorszej renomy, wręcz przeciwnie – coraz więcej sądów wskazuje, że są one sprawdzone, rzetelne oraz wartościowe.

¹² Wyrok SO w Białymstoku z dnia 05 stycznia 2016 r., II K/92/15.

¹³ Szajna, A.P., Oziębłowski, M. (2017). *Stanowisko Polskiego Towarzystwa Badań Poligraficznych w sprawie nieprawdziwych tez w publikacjach medialnych dotyczących wykorzystywania badań poligraficznych (wariograficznych) w procedurach kadrowych w instytucjach państwowych*. Pobrane z: http://www.ptbp.org.pl/Stanowisko_PTBP_w_sprawie_publicacji_o_badaniach_kadrowych_-_2017.pdf, Dnia (2018, 03, 04).

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. 2003 nr 17, poz. 155).

¹⁶ Postanowienie SN z dnia 29 stycznia 2015 r., I KZP 25/14.

Wartość diagnostyczna badań poligraficznych

Wartość diagnostyczna badań poligraficznych jest to procent trafnych identyfikacji dotyczących związku osoby badanej ze zdarzeniem (czynem), którego dotyczą bodźce testowe (najczęściej w formie zadawanych pytań). Ten związek nie sprowadza się jedynie do komponentu emocjonalnego. O relatywnej istotności, znaczeniu, danego bodźca testowego, poza emocjami decydują również procesy poznawcze (pamięć i uwaga) oraz uwarunkowanie behawioralne¹⁷. Badanie poligraficzne bezpośrednio dowodzi zmian w reakcjach fizjologicznych osoby badanej. Szczerości oraz rozpoznawania przez osobę badaną określonych szczegółów związanych ze sprawą dowodzi pośrednio – poprzez odniesienie do danych statystycznych z badań empirycznych, czyli zakwalifikowanie konkretnego przypadku do zbioru przypadków typowych. Podobnie jak w innych uznanych badaniach kryminalistycznych, możliwe jest przy tym wskazanie znaczenia statystycznego (prawdopodobieństwa błędu) uzyskanego rezultatu testu¹⁸.

Badania poligraficzne mają wysoką i najlepiej zbadaną wartość diagnostyczną w naukach sądowych¹⁹. Opinia biegłego z zakresu tychże badań odnosi się wyłącznie do zmian reakcji fizjologicznych zarejestrowanych w kontekście udzielania przez badanego odpowiedzi na konkretne pytania testowe²⁰. Będąc w posiadaniu wiadomości z zakresu kryteriów diagnostycznych (PNEUMO – zmiany cyklu oddechowego, EDA – aktywność elektrodermalna, CARDIO – względne ciśnienie krwi oraz tętno) oraz reprezentatywnych danych statystycznych dla różnych populacji, biegły jest w stanie ocenić (w zależności od zastosowanej techniki badawczej), czy reakcje osoby badanej przy pytaniach relewantnych są takie jak zwykle występujące u osób odpowiadających szczerze lub nie szczerze, ewentualnie, czy reakcje są typowe dla osób rozpoznających pewne szczegóły związane z danym zdarzeniem czy też dla osób nie rozpoznających takich szczegółów²¹.

Metaanaliza przeprowadzona przez komitet American Polygraph Association ds. potwierdzonych technik *ad hoc* objęła 37 opracowań naukowych (52 eksperymenty i analizy), 289 oceniających testy, 12 665 ocenionych rezultatów spośród 4283 zweryfikowanych badań (6597 wyników z 2300 zweryfikowanych badań ze stwierdzeniem wprowadzania w błąd i 6068 wyników z 1983 r. zweryfikowanych badań z potwierdzeniem prawdomówności)²². Koniecznie

¹⁷ Gołaszewski, M. (red.). (2013). *Współczesne standardy badań poligraficznych*. Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, 4, s. 16.

¹⁸ *Ibidem*, s. 38–40.

¹⁹ Widacki, J. (2017). *Opinia z badań poligraficznych w procesie karnym*. Palestra, 7–8, s. 9–10.

²⁰ Gołaszewski, M. (2016). *Użyteczność badań poligraficznych w ograniczaniu recydywy wśród sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej*. Prokuratura i Prawo, 12, s. 8.

²¹ *Ibidem*.

²² Gołaszewski, M. (red.). (2013). *Współczesne standardy badań poligraficznych*. Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, 4, s. 22.

trzeba w tym miejscu również dodać, że wykluczono te opracowania, które nie dostarczyły statystycznych danych będących przedmiotem zainteresowania metaanalizy, a także takie, gdzie procedury testowania nie zgadzały się z publikowanymi możliwymi do zidentyfikowania opisami technik lub metodami analizy danych testowych²³.

Mając powyższe na uwadze średnia dokładność wszystkich typów testów wynosi 87,1%. Dla testów diagnostycznych²⁴ (jednoproblemowych) jest to 92,1%, zaś dla przesiewowych²⁵ (wieloproblemowych) – 85%²⁶.

Podkreślmy zatem, że dane odnoszące się do powyżej wskazanych dokładności technik wynikają z wielu badań naukowych prowadzonych na przestrzeni lat w XX i XXI wieku. Brane są pod uwagę te, które spełniają naukowe standardy i zostały opublikowane w niezależnie recenzowanych czasopismach i monografiach naukowych²⁷. Ponadto, w raporcie American Polygraph Association z 2011 roku zawarto wykaz poddanych naukowej walidacji technik, rekomendowanych do badań dowodowych, konfrontacyjnych i dochodzeniowo-śledczych. Uznano również, że techniki wykorzystywane w badaniach dowodowych powinny spełniać kryteria minimalnej dokładności na poziomie 90% i maksymalnej ilości wyników nierozstrzygających na poziomie 20%²⁸.

Testy wykorzystywane w badaniach poligraficznych uzyskały ogólną akceptację w naukowych dziedzinach psychologii i psychofizjologii, a te rekomendowane do badań dowodowych, mają znany poziom błędów i były przedmiotem licznych analiz opublikowanych w niezależnie recenzowanych periodykach, m.in. „Journal of Forensic Sciences” i „Journal of Applied Psychology”.

Zgodnie z przygotowanym dla Instytutu Badań Poligraficznych Departamentu Obrony USA w 2001 r. raportem P. Crewsona, w którym to przedstawił on analizę porównawczą wartości diagnostycznej badań poligraficznych (wariograficznych) oraz metod wykorzystywanych w medycynie i psychologii, wynika, że średnia dokładność badań poligraficznych (wariograficznych) nie różniła się od diagnoz medycznych (po 86%) i przewyższała trafność opinii psychologicznych (70%)²⁹. Dzięki przeprowadzonym badaniom okazało się, że poligraf był bardziej dokładny w detekcji nieuczciwości niż np. rentgen i rezonans ma-

²³ *Ibidem*.

²⁴ Wykorzystywane w sprawach kryminalnych, których celem jest ustalenie związku danej osoby z konkretnym zdarzeniem.

²⁵ Wykorzystywane m.in. w celach kadrowych, dotyczą kwestii istotnych dla interesów podmiotu zarządzającego badania, np. kontakt z narkotykami.

²⁶ Gougler, M., Nelson, R., Handler, M., Krapohl, D., Shaw, P., Bierman, L. (2011). *Meta-Analytic Survey of Criterion Accuracy of Validated Techniques*. Polygraph, 40, 4, p. 196–202.

²⁷ Gołaszewski, M. (2016). *Przesłuchanie biegłego z zakresu badań poligraficznych (wariograficznych) w postępowaniu jurysdykcyjnym – tryb, najczęściej zadawane pytania i prawidłowe odpowiedzi*. Pobrane z: http://www.ptbp.pl/M._Golaszewski_-_Przesluchanie_bieglego_z_zakresu_badan_poligraficznych.pdf, Dnia (2018, 03, 04).

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

gnetyczny w diagnozowaniu raka piersi, czy lekarze diagnozujący stwardnienie rozsiane i psychologowie badający w kierunku zaburzeń osobowości i depresji. Odnotowano także najwyższy, wynoszący 91%, średni poziom zgodności pomiędzy ekspertami z zakresu badań poligraficznych (wariograficznych) – przy 88% zgodności psychologów i 81% lekarzy³⁰.

Badania naukowe odnoszące się do wartości diagnostycznej tychże badań były prowadzone na różnych populacjach i należy je uznać za swoisty fenomen międzykulturowy³¹. Ważne jest to, że badania, eksperymenty nie ograniczały się tylko i wyłącznie do populacji amerykańskiej³². Jedno z najistotniejszych badań naukowych, o randze światowej, odbyło się także w Polsce, na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 70. XX wieku. Dzięki nim stwierdzono, że badania poligraficzne charakteryzują się nie mniejszą wartością diagnostyczną i użytecznością niż inne, powszechnie uznane, metody identyfikacji³³.

Zakończenie

Poprawa bezpieczeństwa publicznego to lepsza ocena i zarządzanie ryzykiem, jak również podejmowanie właściwych decyzji odnośnie leczenia osób skazanych za przestępstwa na tle seksualnym. Celem badań poligraficznych w terapii i nadzorze, przeprowadzanych m.in. w Wielkiej Brytanii, jest skuteczny nadzór i właściwe leczenie osób skazanych za te przestępstwa, które sprzyjają przywróceniu ich społeczeństwu.

Ministerstwo Sprawiedliwości Wielkiej Brytanii zaczęło używać poligrafów wobec skazanych za przestępstwa na tle seksualnym w sierpniu 2014 r., a co miesiąc badano 50 osób z wykorzystaniem tego urządzenia. Rzecznik tej instytucji powiedział, że ochrona publiczna jest dla nich priorytetem numer jeden, a badanie na poligrafie jest obowiązkowe dla wszystkich sprawców przestępstw seksualnych wysokiego ryzyka³⁴.

Zwolennicy poligrafu odwołują się do dramatycznego wzrostu ujawnień dotyczących historii seksualnej osób skazanych w tego typu badaniach, co umożliwia bardziej precyzyjne ukierunkowanie działań terapeutycznych, wczesne wykrywanie ryzykownych zachowań prowadzących do nowych przestępstw

³⁰ Crewson, P.E., *Comparative Analysis of Polygraph with Other Screening and Diagnostic Tools*. Pobrane z: <http://www.dtic.mil/docs/citations/ADA403870>, Dnia (2018, 03, 04).

³¹ Gołaszewski, M. (2016). *Przesłuchanie biegłego z zakresu badań poligraficznych (wariograficznych) w postępowaniu jurysdykcyjnym – tryb, najczęściej zadawane pytania i prawidłowe odpowiedzi*. Pobrane z: http://www.ptbp.pl/M._Golaszewski_-_Przesluchanie_bieglego_z_zakresu_badan_poligraficznych.pdf, Dnia (2018, 03, 04).

³² *Ibidem*.

³³ Eksperyment został opisany przez J. Widackiego w publikacji: Widacki, J. (1977). *Wartość diagnostyczna badania poligraficznego i jej znaczenie kryminalistyczne*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.

³⁴ Telegraph Reporters, *Lie detectors have been used to send 160 sex offenders back to prison*, 16 February 2018.

oraz poprawę leczenia i przestrzeganie nadzoru. Badania poligraficzne wobec osób popełniających przestępstwa na tle seksualnym wspierają pożądane zachowania kontynuowane w różnym stopniu po leczeniu i zakończeniu nadzoru.

Bibliografia

Literatura

Crewson, P.E., *Comparative Analysis of Polygraph with Other Screening and Diagnostic Tools*. Pobrane z: <http://www.dtic.mil/docs/citations/ADA403870>, Dnia (2018, 03, 04).

Gannon, T., Wood, J., Pina, A., Tyler, N., Barnoux, M., Vasquez, E. (2014). *An Evaluation of Mandatory Polygraph Testing for Sexual Offenders in the United Kingdom*. *Sexual Abuse: A Journal Of Research And Treatment*, 26.

Gołaszewski, M. (red.). (2013). *Współczesne standardy badań poligraficznych*. Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, 4.

Gołaszewski, M. (2016). *Przesłuchanie biegłego z zakresu badań poligraficznych (wariograficznych) w postępowaniu jurysdykcyjnym – tryb, najczęściej zadawane pytania i prawidłowe odpowiedzi*. Pobrane z: http://www.ptbp.pl/M_Golaszewski_-_Przesluchanie_bieglego_z_zakresu_badan_poligraficznych.pdf, Dnia (2018, 03, 04).

Gołaszewski, M. (2016). *Użyteczność badań poligraficznych w ograniczaniu recydywy wśród sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej*. *Prokuratura i Prawo*, 12.

Gougler, M., Nelson, R., Handler, M., Krapohl, D., Shaw, P., Bierman, L. (2011). *Meta-Analytic Survey of Criterion Accuracy of Validated Techniques*. *Polygraph*, 40, 4.

Szajna, A.P., Oziębłowski, M. (2017). *Stanowisko Polskiego Towarzystwa Badań Poligraficznych w sprawie nieprawdziwych tez w publikacjach medialnych dotyczących wykorzystywania badań poligraficznych (wariograficznych) w procedurach kadrowych w instytucjach państwowych*. Pobrane z: http://www.ptbp.org.pl/Stanowisko_PTBP_w_sprawie_publicacji_o_badaniach_kadrowych_-_2017.pdf, Dnia (2018, 03, 04).

Thornton, D. (2007). *Scoring guide for risk matrix*. University of Birmingham, 2000.9/svc, February.

Widacki, J. (2017). *Opinia z badań poligraficznych w procesie karnym*. *Palestra*, 7–8.

Wood, J., Kemshall, H., Westwood, S., Narey, A., Logue, C. (2010). *Investigating Disclosures Made by Sexual Offenders: Preliminary study for the evaluation of mandatory polygraph testing*. Ministry of Justice, 6.

Akty prawne

Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. 2003 nr 17, poz. 155).

Orzecznictwo

Postanowienie SN z dnia 29 stycznia 2015 r., I KZP 25/14.

Wyrok SO w Białymstoku z dnia 05 stycznia 2016 r., II K/92/15.

Inne

Telegraph Reporters, *Lie detectors have been used to send 160 sex offenders back to prison*, 16 February 2018.

Słowa kluczowe: poligraf, przestępstwa na tle seksualnym, probacja

Streszczenie

W Wielkiej Brytanii i większości stanów USA w leczeniu i nadzorze osób z zaburzeniami preferencji seksualnych, popełniających przestępstwa przeciwko wolności seksualnej stosowane są psychofizjologiczne badania poligraficzne. W 2013 r. Ministerstwo Sprawiedliwości Wielkiej Brytanii opublikowało raport dotyczący pilotażowego programu badań poligraficznych³⁵.

Autorzy przedmiotowej publikacji podkreślą, że wyniki badań z udziałem osób, u których wystąpiły dewiacyjne zachowania seksualne (np. voyeryzm, pedofilia, efebofilia) i które przechodzą systematyczne badanie poligrafem w okresie probacji czy terapii wskazują, iż ta forma zewnętrznej kontroli zachowania jest skuteczna w ich ograniczaniu, wygaszaniu lub poszukiwaniu społecznie aprobowanych zachowań zastępczych.

³⁵ Gannon, T., Wood, J., Pina, A., Tyler, N., Barnoux, M., Vasquez, E. (2014). *An Evaluation of Mandatory Polygraph Testing for Sexual Offenders in the United Kingdom*. *Sexual Abuse: A Journal Of Research And Treatment*, 26, p. 178–203.

Key words: polygraph, sexual offenses, probation

**PSYCHOPHYSIOLOGICAL POLYGRAPH TESTS IN THE
TREATMENT AND SUPERVISION OF PERSONS WHO
COMMIT SEXUAL OFFENSES IN THE UNITED KINGDOM**

Abstract

In the United Kingdom and the majority of US states, psychophysiological polygraph tests are used to treat and supervise persons with sexual preference disorders committing crimes against sexual freedom. The Ministry of Justice of the United Kingdom published a report on a pilot programme of polygraph testing in 2013.

The authors of this publication will emphasize that the results of studies with persons who experienced deviant sexual behaviour (such as voyeurism, pedophilia, ephhebophilia) and who undergo systematic polygraph testing during the period of probation or therapy, show that this form of external behaviour control is effective in limiting or suppressing or looking for socially approved substitute behavior patterns.